

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на
Силвена Николова Ставрева – Доростолска
„ЧЕТЕНЕТО С РАЗБИРАНЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД
ЗА ОБЩИ И АКАДЕМИЧНИ ЦЕЛИ С ОГЛЕД НА ИЗПИТНАТА СИСТЕМА
ECL”

представен за придобиване на образователна и научна степен “Доктор”

Научна област: 2. хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. филология

Рецензент: проф. д-р Йовка Великова Тишева

Катедра по български език, Факултет по славянски филологии,
СУ „Св. Климент Охридски”

1. Данни за дисертанта

Силвена Николова Ставрева – Доростолска е докторант на самостоятелна подготовка към Катедрата по български език на Факултет по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. Тя е завършила специалността „Българска филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1997 г. От 1997 до 2006 г. работи като преподавател по български език и литература в гр. Варна. През 2006 г., след успешно издържан конкурс, започва работа като преподавател по български език като чужд в Медицински университет – Варна. От 2012 г. до момента е старши преподавател по български език като чужд в Департамента по чуждоезиково обучение, комуникация и спорт, катедра „Славянски езици и комуникация“ на същия университет.

2. Данни за дисертацията и автореферата

Дисертационният труд на Силвена Ставрева-Доростолска е с общ обем от 215 стр., от които 129 стр. текст, 15 приложения, представящи типовете задачи за четене с разбиране в изпитните системи ECL за български език и DELF за френски език, и списък с използваните източници, включващ 267 заглавия на български, английски и френски език.

В дисертационния труд Силвена Ставрева представя цялостен теоретичен и практически модел за приложение на системата ECL за *четене с разбиране* на БЕЧ, апробиран в Медицинския университет „Проф. д-р Параскев Стоянов” – гр. Варна, който е сертифициран изпитен център по БЕЧ към Европейския езиков консорциум (ЕЕК). Този модел е разработен така, че да стане научна основа за създаването на нови учебници по БЕЧ за българските медицински университети и за въвеждането на системата ECL за тестване и сертифициране на уменията по БЕЧ.

Текстът на дисертационния труд се състои от увод, три глави и заключение. Богатата библиография, която е посочена в края на текста, показва както добросъвестността на докторантката при проучване на теоретичните и практико-приложните постановки,

свързани с темата на дисертацията, така и умението ѝ да обобщава различни мнения и да използва тези обобщения при създаване на собствена изследователска концепция.

В уводната част на текста, чрез представяне на актуалните нужди на обучението по български език като чужд, задълбочено са мотивирани изборът на предмета на изследването и насоката, в която то е проведено. В университетското обучение по български език като чужд умението четене с разбиране е основен компонент в изграждането на езиковите компетентности у обучаваните чужденци; при това тези компетентности са специфични, тъй като са насочени както към ежедневно общуване, така и към академичната комуникация. Решенията на въпросите, свързани с изграждането, проверката и оценката на разглежданото умение, са обвързани със съвременните тенденции в чуждоезиковото обучение и са изцяло комуникативно ориентирани. Интересни са разсъжденията на авторката, предизвикани от спецификата на работата в групи с нееднороден състав – като езикова подготовка или социо-културен опит. В тези различия тя вижда възможност за изработване и прилагане на нееднородни, но типологично свързани стратегии, чиято цел е активното и ефективно овладяване на българския език

В духа на канона, следван в такъв тип текстове, първата глава представя целите и задачите на изследването, методиката на провежданите експерименти и анкети, а чрез прегледа на публикациите по темата задава общотеоретичния контекст, в който се вписва разработката. Много важни за прочита на цялата работа на Силвена Ставрева са приетите от нея постановки за умението четене с разбиране. То се разглежда обикновено като пасивно умение, тъй като това умение не предполага собствена езикова продукция; в дисертацията обаче се защитава друго мнение: «като интелектуален процес *четенето с разбиране* изисква интеракция, затова ние не поддържаме възприемането му само като пасивно». Авторката приема, че от една страна, «*Четенето с разбиране* по български език като чужд (БЕЧ) представлява индивидуална необходимост за всеки чуждестранен студент в български университет.» - необходимост, свързана с личните потребности на всеки студент. От друга страна, «В академичната среда на общуване умението *четене с разбиране* е императив, обвързан с качеството на образованието и ефективността на обучението по избраната академична специалност, като в по-далечна перспектива поставя фокус върху включването на чуждестранния студент в научната общност на специалността му.» – посредством разбирането при четене студентът се включва в своята (академична) общност.

Целта на изследването е значима както в теоретичен, така и в приложен план. Тя е представена точно и реалистично: „да обоснове в научен план и да въведе в практиката съвременни комуникативни стратегии за овладяване на компетентността *четене с разбиране* на български език като чужд.». Научните задачи са свързани с двата аспекта на въпроса: в теоретичен план – анализ на проблема, проучване на традицията в преподаването и обучението и изработване на собствена комуникативна стратегия за изграждане на умението четене с разбиране и формулиране на съвременни критерии за

проверка и оценка; в практически план – апробиране на теоретичния модел и изработване на помагало за четене с разбиране по изпитната система ECL.

За да предложи съвременна стратегия за обучение и оценяване, авторката определя два обекта на провежданите наблюдения и експерименти – системата от конкретни образователни потребности (изследвана чрез две антеки) и текстове за четене с разбиране на ниво А2 – В1, изследвани чрез сравнителен анализ по критериите проблематика, вид, лексика, граматика, интонационна оформеност, графична система, пунктуация и дължина.

Научните проучвания, посветени на обучението по български език като чужд, са представени в хронологически организиран преглед, който започва с разработките на М. Арnaudов, Ал. Теодоров--Балан, Л. Милетич и други по методика на преподаването. Подобанващо място е отделено на изследванията, свързана с българския език като чужд, разработени с методите на социолингвистиката и психолингвистиката. Представена е и родната традиция в областта на тесологията чрез трудовете на Е. Герганов, Г. Пирьов, Г. Бижков, В. Тачева. Направен е изчерпателен обзор на общотеоретични източници по въпросите на тестовите модели и задачи, и в частност при оценяване на уменията четене с разбиране. В тази част много добро впечатление прави фактът, че прегледът на различните учебници по български език като чужд и на хорариумите е ориентиран към мястото на задачите за четене с разбиране в «класическите» и по-съвременните учебници по български език като чужд, издадени у нас. Авторката обобщава, че фокусът в обучението е усвояването на лексиката и граматиката с оглед не толкова на устната комуникация, колкото на четенето с разбиране; учебната среда не се променя и това допълнително механизира изпълняването на задачите. Тъй като всяка граматична или лексикална единица се изучава в даден специфичен контекст и се упражнява и затвърждава в същия или подобен контекст, студентът се затруднява да преобразува и осмисли получената информация така, че да я приложи и в други ситуации.

В края на Първа гласа са представени и три тестови системи за изпитване - ECL и ALTE, които се прилагат и за българския език, са сравнени със системата DELF (за установяване на ниво на владение на френски език като чужд). В резултат на това е направен изводът, че е необходимо „създаването и лицензирането на учебно-изпитен формат, приложим за потребители със специализиран профил, като настоящият труд дава своя принос в разрешаването на тази очевидна липса в ОБЕЧ.». В заключението към тази част още веднъж авторката акцентира върху това, че «иновативните стратегии и методи са приложими при ОБЕЧ на всички равнища от ОЕЕР по системата ECL”.

Във втората глава «ТЕОРЕТИЧЕН МОДЕЛ ЗА ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМАТА ECL ЗА УМЕНИЕТО ЧЕТЕНЕ С РАЗБИРАНЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД» авторката представя резултатите от проведените анкети с цел установяване на потребностите на студентите, а след това разглежда особеностите на фонетиката и граматиката на СБКЕ, които биха могли да окажат влияние върху развитието на уменията четене с разбиране. Рамката, в която са представени тези лингвистични анализи, се

определя от следните изводи, до които Силвена Ставрева достига в резултат на апробацията на различни текстове и задачи:

«1. Умението четене с разбиране е съществена част от комуникативната компетентност на студентите, която притежава както езикова /лингвистична, така и социално-практическа характеристика, изисквайки не само качествено, но и количествено тестване.

2. Обучението на студентите по четене с разбиране се изразява не само в колективното натрупване на лексикален и граматически запас, но и в изработването на индивидуална стратегия за успешно решаване на посочените задачи.

3. Задачите за четене с разбиране, които предполагат отговор „да” или „не”, както и т.нар. „ли” – въпроси, трябва да се изключат напълно от тестовите спецификации”.

Интересни са наблюденията за прилаганите интерактивни стратегии, насочени към овладяването на текстовата матрица от обучаваните, както и дискусиата по въпроса за или против език посредник/превод в обучението по БЕЧ. Предложеното конкретно решение е иновативно - искане на помощ от преподавателя или от колега още от най-ранните етапи на обучението. Обективните критерии за определяне на равнищата на владееене на българския език се основават на Общата европейска езикова рамка. Тези критерии са конкретизирани чрез задаване на обема граматични знания за нива А2 – В1 (онагледени много точно в таблици) и тематичните кръгове, с които да са свързани текстовете за начинаещи и слаботнапреднали (къщо представени в таблици).

Много важно за разработването на ефективен модел на обучение и оценяване е установяването на конкретните потребности на студентите. Това е направено чрез две анкети на 100 студенти от англоезичните програми на МУ, Варна, в началото и в края на академичната година. Първата анкета търси информация за процеса на четене на БЕ – какво, къде, с каква цел четат чуждестранните студенти, какви трудности при четене имат и как оценяват собствените си умения за четене с разбиране. Втора анкета със същите студенти в края на академичната година цели да установи ефективността на апробираните учебни материали, удовлетвореността на обучаваните и сферите, в които те вече прилагат знанията си.

Освен на обективно установените потребности, разработването на материали за развитие, проверка и оценка на четенето с разбиране се основава и на анализ на особеностите на българския език, които имат отношение към възприемането и разбирането на писмени текстове и изпълнението на задачи в писмена форма. От фонетичните особености са представени само фонемите, чието графично представяне и съответно произнасяне при четене на глас представлява трудност за чужденците и може да затрудни разбирането на думата, словосъчетанието, изречението или дори на текста. по отношение на граматиката е важно да се отбележи, че системата ECL не предвижда самостоятелно обучение по граматика, затова самите текстове за четене с разбиране трябва да бъдат структурирани така, че да дават знания за граматичните категории, което да се постигне чрез изводи след прочитане и осмисляне на текста. Ясно е изведена връзката между

подбор на граматичния и на лексикалния материал: «а/ лексиката е общоупотребима, като от този корпус се изключват думите, чийто граматически облик представлява изключение; б/ един и същ корпус думи с една и съща граматична употреба се включва в текстове с различна проблематика, така че да се избегне вероятността съответната дума да се запомни в единствен контекст и така да остане извън активния речник; в/ ако в дадено изречение от текст съществува отношение на съгласуване между имена (прилагателно/ съществително; числително/ съществително) или между местоимения и имена, то в предходното и в следващото такива граматични конструкции трябва да се избягват; в едно и също изречение може да има само една такава конструкция». Специално внимание е отделено на определеността, на системата на личните, притежателните и въпросителните местоимения. Мотивиран е изборът и на темпорална рамка на текстовете – за ниво А2 - сегашно и бъдеще време, а за ниво В1 се включват и минало свършено и минало неопределено време. Наблюденията на авторката показват, че в текстовете за четене с разбиране може да се използват и други темпорални форми, но те трябва да са в конструкции, които могат да бъдат модели за собствените изказвания на кандидатите. Интересни са разсъжденията за включването на различни причастия в текстовете. Авторката посочва, че «Самоцелното изучаване на причастията като граматична категория е ненужно» и затова приема, че «миналото деятелно причастие трябва да се представи като структурна част на минало неопределено време в текстовете за ниво В1... сегашно деятелно причастие и до минало страдателно причастие, в текстовете за нива А2 и В1 те не присъстват, но в перспектива трябва да се въведат, тъй като в специализираните медицински текстове посочените езикови средства са с висока честотност.». Към лексиката, освен изискването за брой думи, се въвеждат и допълнителни критерии: честота на употреба и възможност за прилагане на две основни комуникативни стратегии на разбирането и бързото четене – *скиминг (skimming)* и *сканинг (scanning)*.

В третата глава е представен проект за учебно помагало по системата ECL. Част „Четене с разбиране“ за нива А2 – В1 – учебни текстове и система от задачи за развитие на уменията. Структурата на текстовете отговаря на изискванията, формулирани на базата на наблюденията и анализите във 2. глава. Коментират се дължината, проблематиката и дизайна на текстовете (шрифтове, включване на пиктограми). Предложени са два типа задачите за развиване на уменията: обективните задачи, чието оценяване се основава върху наличието на дистрактори, и полуобективни задачи, при които се предполага отговор чрез създаване на собствена писмена реч (за тези задачи има по един пример, който се дава като модел).

Наблюденията на Силвена Ставрева показват, че задачите от двата типа имат различна приложимост за отделните нива според ЕЕР (А2, В1, В2, С1, С2), както и за различните умения. Тези изводи са онагледено в таблица за всяко равнище във връзка с уменията слушане и четене. Механизмът за формулиране на въпросите с оглед изпълнението на развиващите цели на чуждоезиковото обучение позволява различни комбинации, така че решаването на теста да доведе не само до добър изпитен резултат, но и до придобиване на нови знания или затвърждаване на представни преди това знания.

Прилагането на задачите в практиката води до много положителни резултати – освен развитие на уменията се установява че «базисните разлики между кандидатите се свеждат до минимум, което позволява резултатно обучение в група и в перспектива успешна социална и професионална адаптация на чуждестранните студенти.»

В заключението на работата Силвена Ставрева обобщава направените наблюдения. На първо място, тя откроява в теоретико-приложен аспект основните параметри на четенето с разбиране по БЕЧ и предложената на тази база научнообоснована стратегия за проверка на това умение като комуникативна компетентност. Авторката подчертава, че обучението по четене с разбиране изисква комплексен подход, основаващ се на съвременни, сигурни и надеждни комуникативни стратегии за постигане на ефективно овладяване на умениято както в пасивен, така и в активен план (способността на кандидатите както да четат и разбират даден текст, така и да прилагат наученото, реализирайки успешна устна продукция. Прагматичната насока на разработените учебни материали намира израз в ориентацията към комуникативните актове, отразена в йерархията по значимост и честотност на употреба за общи или академични цели изказвания за съобщение, преценка, изразяване на колебание, съмнение, утвърждаване, отричане, молба, заповед, пожелание и др.

Авторефератът съответства на изследването, като точно и обективно отразява структурата и съдържанието на дисертацията и направените в нея изводи.

3. Научни приноси

Приносите на дисертационния труд са формулирани в девет точки в края на дисертационния труд и на автореферата. Те отговарят на направените наблюдения и анализи и произтичат от постигнатите резултати при подготовката на дисертацията. С особена значимост за обучението по БЕЧ с цел развитие на умениято четене с разбиране могат да се посочат формулирането на съвременни критерии за проверка и оценка на умениято четене с разбиране на БЕЧ, систематизацията на различните типове задачи, описанието и апробирането на иновативни комуникативни стратегии за изграждане на умениято четене с разбиране, а в практически аспект – разработването на система от учебни материали за развитие на разглежданото умение.

4. Публикации по темата на дисертацията

В автореферата са посочени 10 публикации по темата на дисертационния труд (4 самостоятелни и 6 в съавторство с преподаватели от МУ, Варна). Публикациите са в сборници от национални и международни научни конференции, организирани от различни научни институции и организации. Статиите на Силвена Ставрева представят различни аспекти от разглежданата в дисертацията проблематика, както и етапи от реализиране на изследването.

5. Заключение.

Представеният за защита дисертационен труд на Силвена Ставрева-Доростолска съдържа значими резултати, които представляват оригинален принос с практико-приложен характер в областта на теорията и практиката на чуждоезиковото обучение, преподаване и оценяване. Дисертационният труд доказва задълбочените теоретични знания на докторантката, способностите и уменията ѝ за самостоятелно провеждане на научно изследване, за разработване на модели и апробирането им в практиката на езиковото обучение и оценяване. Имайки предвид качествата на дисертационния труд, убедено препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Силвена Ставрева-Доростолска образователната и научна степен „доктор”.

10. 11. 2014 г.

проф. д-р Йовка Тишева